

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Peilers, verkiezingen en pijlers van kiezersonderzoek

Holsteyn, J.J.M. van

Citation

Holsteyn, J. J. M. van. (2010). Peilers, verkiezingen en pijlers van kiezersonderzoek. *Bestuurskundige Berichten*, 25(2), 4-6. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3211899>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3211899>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Peilers, verkiezingen en pijlers van kiezersonderzoek

Prof. dr. Joop van Holsteyn is universitair hoofddocent en bijzonder hoogleraar Kiezersonderzoek aan het Instituut voor Politieke Wetenschap van de Universiteit Leiden. In deze bijdrage geeft hij zijn kijk op kiezersonderzoek, stemgedrag en het electorale bestel in Nederland.

Prof. dr. Joop van Holsteyn

Het werk van de opiniepeilers ligt op het terrein van het kiezersonderzoek. Dat onderzoek naar het waarom en waardoor van individueel kiesgedrag en de uitkomst van verkiezingen kan immers, ruwweg, worden opgedeeld in voorspellend en verklarend onderzoek. Peilers houden zich primair met het eerste bezig, de meeste academische kiezersonderzoekers vooral met het tweede. Als het bij verkiezingen om een sportwedstrijd zou gaan, zou de voor-beschouwing worden gehouden en voorspelling worden gedaan door De Hond en de zijnen, terwijl na afloop Van Holsteyn en de zijnen met de analyse van het resultaat en de nabeschouwing zouden komen. Inderdaad, in zekere zin mosterd na de maaltijd, voor een beperkt publiek van mensen die dan nog geboeid zijn, als de strijd is gestreden en de winnaars en verliezers bekend zijn. Maar voor een beter, en vooral steviger empirisch en theoretisch gefundeerd begrip van de werkelijke drijfveren en motivaties van kiezers bij hun keuze op de dag der verkiezingen, dat feest der democratie, zijn die verklarende kiezersonderzoekers vooralsnog toch echt onmisbaar.

“In het verleden gepeilde voorkeuren bieden geen enkele garantie voor een blik op de toekomst, zou de slotzin moeten zijn van elk persbericht van welke opiniepeiler ook.”

Het is half mei 2010. We zitten – op het moment van schrijven – enkele weken voor de Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni 2010. U, lezer, weet hoe die zijn afgelopen. Ik heb daar geen flauw benul van, ook al ben ik geschoold politicoloog en gespecialiseerd als kiezersonderzoeker. Zeker, ik ken en volg de peilingen. Maar dat zijn slechts moment-opnamen waarvan de voorspellende kracht van verkiezing op verkiezing geringer wordt. Door technische en ambachtelijke onvolkomenheden in het peilen zelf, door de toegenomen beweeglijkheid van het electoraat en door het feit dat de van peilingen afkomstige informatie invloed kan hebben op de uiteindelijke partijkeuze, is het lastiger dan ooit om peilingen gelijk te stellen met of te vertalen in robuuste verwachtingen. Peilingen hebben betrekking op het verleden, al is het maar een paar dagen terug. En in het verleden gepeilde voorkeuren bieden geen enkele garantie voor een blik op de toekomst, zou de slotzin moeten zijn van elk persbericht van welke opiniepeiler ook.

Onder kiezersonderzoekers zijn politicologen zwaar oververtegenwoordigd, en bijvoorbeeld bestuurskundigen fors ondervertegenwoordigd, als er bij de beoefenaars van die tak van wetenschappelijke sport al volbloed bestuurskundigen te vinden zijn. Misschien is hun ontbreken wel jammer, al was het maar omdat bijvoorbeeld vraagstukken van organisatie en management bij verkiezingen een niet geringe rol spelen. Want hoe vanzelfsprekend verkiezingen ook zijn in gevestigde democratieën als bijvoorbeeld Nederland, en ondanks het feit dat die verkiezingen met een zekere regelmaat plaatsvinden, hoe deze een beetje ordelijk en strak te organiseren hebben we blijkbaar nog steeds niet onder de knie. Denk aan de zogenoemde Rotterdamse toestanden bij de gemeente-raadsverkiezingen eerder dit jaar; een beeld

van wanorde en verwarring overheerste. De kwalificatie ‘muddling through’ zou voor die zo rommelige gang van zaken in de stemlokalen ruimschoots te fraai zijn. Denk trouwens ook nog even aan stemcomputers die in een merkwaardige vlag van regressie vervangen moesten worden door vuilnisbakken met een tweede leven. Nee, het organiseren en managen van verkiezingen gaat, nog altijd, bepaald niet vanzelf! Daar is werk aan de winkel voor bestuurskundigen, zou je bijna zeggen...

Dat het kiezersonderzoek zo gedomineerd wordt door politicologen, is te meer opvallend omdat die politicologen op hun beurt niet te beroerd zijn om in de gehanteerde benaderingen van de te onderzoeken problematiek welhaast schaamteloos leentjebuur te spelen bij tal van andere disciplines. Het mag dan misschien zo zijn dat de bestuurskunde rust op economische, juridische, sociologische en politicologische pijlers, het zo typisch politicologische kiezersonderzoek kent eveneens meer dan een enkele pijler, en eigenlijk geen enkele politicologische.

“Het zo typisch politicologische kiezersonderzoek kent eveneens meer dan een enkele pijler, en eigenlijk geen enkele politicologische.”

De eerste pijler is dan de sociologie. In de sociologische benadering van verkiezingen en kiesgedrag staat de (sociale) groep centraal. Het individuele kiesgedrag wordt gezien en verklaard vanuit het feit dat men als burger lid of onderdeel is van een bepaalde groep. Het kiesgedrag is dan primair de uitdrukking van de sociale identiteit. Voor de Nederlandse situatie was deze aanpak in de verklaring van kiesgedrag lange tijd dominant, en niet zonder reden. Want hoewel de metafoor van Nederland als verzuilde samenleving als elke metafoor een erg gestileerde en al te gesimplificeerde indruk geeft van de onderliggende feitelijke werkelijkheid, was het wel degelijk het geval dat lange tijd voor grote delen van de samenleving het leven scherp langs verzuilde lijnen was getekend. Ook het politieke leven.

Bij verkiezingen gaf men op dat vlak uitdrukking aan het feit dat men bij een bepaalde groep behoorde. Was men overtuigd katholiek, dan ging de stem naar de KVP. Afhankelijk van hun specifieke (sub)denominatie gingen de stemmen van protestanten welhaast als vanzelf naar ARP dan wel, in mindere mate, CHU. Voor seculiere kiezers was de sociaaleconomische positie sturend. Voor de arbeidersklasse was er de PvdA, voor de seculiere middenklasse de VVD. Zeker, dit is een al te simpele voorstelling van zaken. Hoewel: midden jaren vijftig van de vorige eeuw kon op basis van kennis over iemands religie, religieuze beleving zoals blijkend uit de frequentie van het kerkbezoek, en sociaaleconomische positie de partijkeuze van zeven op de tien kiezers worden begrepen. Deze

sociologische benadering van verkiezingen en kiesgedrag heeft echter in de loop der tijd gestaag en sterk aan belang ingeboet. De diverse ontwikkelingen die hebben geleid tot of onderdeel zijn van de ontzuiling, hebben uiteraard hun invloed gehad op de kracht van dit verklaringsmodel. Dat ging niet van de ene op de andere dag, maar aan het begin van de eenentwintigste eeuw was dit specifieke model ter verklaring van Nederlands kiesgedrag zo goed als krachteloos.

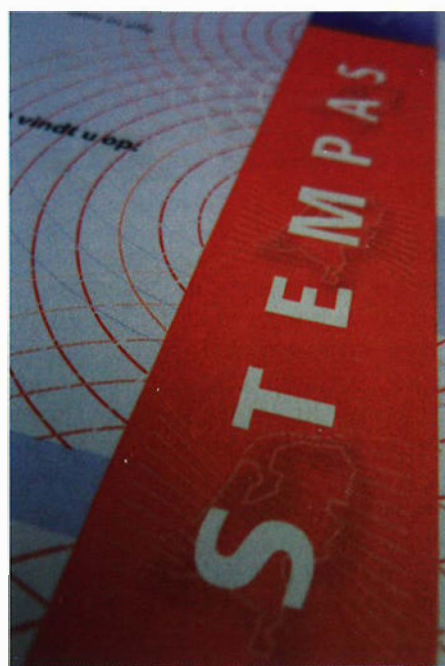
Een tweede pijler van het kiezersonderzoek is de sociaalpsychologie, die een aan de sociologische benadering verwante maar toch eigen, onderscheiden aanpak heeft gegenereerd. Niet de groepsidentiteit maar een meer individuele band tussen kiezer en partij staat in deze benadering van kiesgedrag centraal. Het idee is dat individuele kiezers zich reeds vanaf hun kindsjaren verbonden voelen met een bepaalde politieke partij. Vandaar het centrale concept partijidentificatie. Dit idee, dat in Amerika tot ontwikkeling is gebracht en daar tot op de dag van vandaag van grote verklarende waarde is, is voor de Nederlandse situatie echter nooit echt van vergelijkbaar belang geweest. De reeds dominante groepsidentiteit stelde als het ware de individuele identiteit in de schaduw, en het langzaam maar zeker verschrompelen van deze verzuilde groepsidentiteit heeft er niet toe geleid dat alsnog op individueel niveau een band tussen kiezer en partij tot ontwikkeling en bloei is gekomen.

Het hedendaagse kiezersonderzoek rust dan ook vooral op de derde traditionele pijler, en die is in essentie economisch. Vanuit dit perspectief wordt de burger of kiezer gezien als iemand die uit is op nutsmaximalisatie. Op een of andere manier wenst de kiezer met en door zijn partijkeuze een voordelige situatie te bewerkstelligen; de stem gaat naar de politieke optie die in termen van kosten en baten het voordeligste blijkt te zijn en de realisatie van de eigen preferenties de meeste kans van slagen geeft. Kiezen wordt instrumenteel, anders dan bij de twee benaderingen gebaseerd op de sociologie en sociaalpsychologie, die tot op zekere hoogte leiden tot een expressieve keuze. De kiezer gedraagt zich in deze optiek als een calculerende burger, een kwalificatie die althans in deze context geen enkele negatieve bijklank heeft of hoeft te hebben. Sterker, meer

dan de burger die zich slechts als lid van een groep of als individu bekend bij verkiezingen, past deze kiezer die wikt en weegt juist binnen de meeste modellen die vanuit een meer normatieve positie de representatieve democratie en de werking ervan beschrijven.

“Het hedendaagse kiezersonderzoek rust vooral op de derde traditionele pijler, en die is in essentie economisch.”

Hoe de calculus van de hedendaagse kiezer precies in zijn werk gaat en welke aspecten in de overweging worden meegenomen, daarover verschillen de meningen en inzichten. Relevant om te constateren is echter wel, dat in dit perspectief politieke inhoud een voorname rol speelt. Het kan gaan om meer brede ideologische overwegingen of om onderwerpen op heel specifieke beleidsterreinen, het kan gaan om een afrekening op basis van geleverde prestaties dan wel om een inschatting van de beloften van de om de stem strijdende politieke partijen en politici, maar linksom of rechtsom speelt de inhoud een rol. Dat kan mede verklaren waarom de stemwijzers, kiescompassen of hoe al dergelijke electorale hulpstukken ook heten moge, in korte tijd zo ongekend populair geworden zijn. Op deze faciliteiten voor de kiezer van de eenentwintigste eeuw is veel kritiek mogelijk of zelfs nodig, maar dat zij een primair inhoudelijke lading hebben is onmiskenbaar het geval. Blijkbaar willen kiezers toch weten waar partijen voor staan en hoe zich dat verhoudt tot de eigen inhoudelijke positie in de voorbereiding van hun partijkeuze. Vanuit normatief oogpunt kan hier moeilijk bezwaar tegen worden gemaakt, zo lijkt het.

Nog op een andere wijze laat de moderne kiezer zich tegenwoordig zien als een politiek betrokken burger die, meer wellicht dan in het verleden, zich in staat bereidacht politieke invloed uit te oefenen. Ik doel hier op strategisch stemgedrag, dat wil zeggen een partijkeuze die, soms in afwijking van de partij die men ten diepste het meeste lief heeft, niet zozeer gericht is op de samenstelling van de volksvertegenwoordiging maar primair op de regering. Met het oog op coalitievorming na de verkiezingen kan de strategische kiezer, gevoed door op peilingen gebaseerde verwachtingen trouwens, trachten de mogelijkheden en onmogelijkheden van de formatie van een nieuw kabinet te beïnvloeden. Het is daarbij een beetje wrang dat juist de zo betrokken en weloverwogen handelende kiezer met die ene stem iets tracht te doen dat feitelijk – met die ene stem op de dik tien miljoen - volstrekt onmogelijk en futiel is, maar deze tragiek doet niets af aan de weldadige intentie en de dappere poging als zodanig. De kiezer forceert zich door te stemmen voor iets waarover de verkiezingen niet gaan en waarop hij in zijn eentje geen invloed zal uitoefenen, maar ook hier weer: verklaringen van kiesgedrag in termen van tactiek en strategie veronderstellen een inhoudelijke overweging en afweging bij de kiezer.

“Verklaringen van kiesgedrag in termen van tactiek en strategie veronderstellen een inhoudelijke overweging en afweging bij de kiezer.”

Dat de hedendaagse Nederlandse kiezer zich, in de frequent voorkomende gevallen van strategische afwegingen en kiesgedrag, zo ernstig moet forceren, heeft uiteraard mede te maken met de inrichting van het politieke en electorale bestel in Nederland. Hij moet zich wel overschreeuwen om zich met zijn stem over de Tweede Kamerverkiezingen heen verstaanbaar te maken in het proces van coalitievorming en kabinetsformatie. Bij een andere inrichting van het bestel zouden de mogelijkheden daartoe groter kunnen zijn, een inrichting waarover zeker ook door bestuurskundigen dient te worden nagedacht. Maar ja, het Nederlandse bestel heeft zich de afgelopen eeuw heel taai betoond. De oproepen tot herziening zijn talrijk, de vooral in commissieverband ondernomen pogingen een nieuwe politieke en democratische systematiek te ontwikkelen indrukwekkend in aantal, maar de feitelijke effecten uiterst gering. Het zou kunnen zijn dat de vereende krachten van bestuurskundigen, politicologen, economen, juristen, sociologen en wie er verder nog aan mee willen doen, tot een plan leiden dat onweersaanbaar blijkt te zijn, maar waarschijnlijker is toch dat het zover nog niet zal zijn wanneer Bestuurskundige Berichten een speciaal nummer het licht zal doen zien vanwege het vijftigjarige bestaan van de Bestuurskundige Interfacultaire vereniging Leiden (B.I.L.). ■

Rationalisering van de politiek

Prof. dr. Henk Flap en prof. dr. Wout Ultee zijn beiden hoogleraar sociologie aan respectievelijk de Universiteit Utrecht en de Radboud Universiteit Nijmegen. Prof. dr. Wil Arts is emeritus hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Tilburg. Het volgende artikel is gebaseerd op het door hen geschreven handboek voor de sociologie: *Sociologie - Vragen, Uitspraken, Bevindingen*.

Prof. dr. H. Flap, prof. dr. W. Ultee & prof. dr. W. Arts

In het navolgende artikel zullen wij, aan hand van een bespreking van de vraag naar de voorwaarden van rationalisering van de politiek, illustreren hoe de oorspronkelijke pijlers van bestuurskunde in Nederland, te weten economie, (staats)recht, sociologie en politicologie, elkaar aanvullen.

Een belangrijke vraag in de maatschappijwetenschappen is de volgende: Onder welke condities wordt geweldgebruik in de samenleving uitgebannen? Sinds de (staats)filosoof Hobbes wordt het bestaan van een staat die de geweldsmiddelen monopoliseert als voorwaarde gezien voor vrede onder burgers van een samenleving. De aanleiding voor zijn theorie, neergelegd in zijn boek *Leviathan* uit 1651, vormden de wanordelijkheden in het Engeland van zijn tijd, de gebeurtenissen die bekend staan als de Puriteinse Rebelle. Hobbes vroeg zich af hoe deze oorlog tussen de inwoners van een en hetzelfde land mogelijk was en hoe zo'n burgeroorlog kon worden vermeden. Volgens Hobbes zullen mensen die aan zichzelf zijn overgelaten met alle middelen hun eigenbelang nastreven. In een dergelijke situatie, door Hobbes aangeduid als de natuurstaat, zullen mensen elkaar bedreigen met geweld. Fysieke macht geeft dan de doorslag, en het leven onder die omstandigheden zal eenzaam, bruut en kort zijn. Uiteindelijk zien mensen in dat ze geweld moeten uitbannen en ze komen tot een afspraak om van geweld tegen elkaars leven en bezit af te zien. Ze roepen een staat in het leven die de geweldsmiddelen monopoliseert. Deze staat bestraft burgers die de wetten ter bescherming van leven en bezit overtreden, wat als bedoeld gevolg heeft dat het leven in soevereine staten minder gewelddadig is dan in een situatie zonder staat.

Volgens Locke in zijn *Two Treaties* uit 1690, een andere staatsfilosofische studie, is enkel en alleen het voorhanden zijn van een soeverein onvoldoende om geweld uit te bannen. Deze kan immers willekeurig of juist partijdig zijn bij de bestraffing van mensen die een wet (waarin de afspraken zijn neergelegd) hebben overtreden en de soeverein kan zelfs mensen bestraffen die de wet naleven. Dit leidt tot rebelle. Het voorbeeld daarvan uit zijn tijd was de 'Glorious Revolution' op de Britse eilanden in 1688. Onder welke omstandigheden kan die willekeur en partijdigheid worden verkleind? Hij meent dat dit gebeurt

in een situatie waarin de wetgevende en de uitvoerende macht van elkaar zijn gescheiden.

Montesquieu, nog een andere staatsgeleerde, onderkende in 1748 in diens *De l'esprit des lois* dat wanneer de uitvoerende macht de rechters in zijn zak heeft, meer gevallen van wetsovertreding onbestraft blijven en ook mensen ten onrechte worden veroordeeld. Zijn oplossing luidde dat bij een scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechtsprekende macht minder gevallen van wetsovertreding ongestraft blijven en er minder rechterlijke dwalingen zijn.

Wat zijn de precieze gevolgen van het gesproken recht voor de mate van wetnaleving in een samenleving? De rechtsgeleerde Bentham formuleerde in 1789 een antwoord op deze vraag in zijn *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Hij beweerde dat een straf meer werking sorteert als die straf in verhouding staat tot de ernst van de overtreding. Er moet sprake zijn van een 'gepaste straf'. Verder is het nodig dat er niet te veel tijd verstrikt tussen overtreding en de uitoefening van straf. Daarnaast moet de pakkans hoog zijn. Zwaardere straffen hebben nauwelijks gevolgen zolang de kans klein is dat een wetsovertreding wordt opgespoord. Benthams theorie is bekend geworden als de klassieke theorie van de democratie. Anderhalf eeuw later stelde de econoom Downs (1957) in zijn 'nieuwe theorie der democratie' dat de wetgevende macht de door de burger gewenste politiek sterker benadert indien deze functioneert zoals een vrije markt die tot een optimale productie van goederen leidt. Deze gedachten berusten sterk op Capitalism, Socialism and Democracy (1943) van de econoom Schumpeter. Er moeten politieke ondernemers, dat wil zeggen politieke partijen zijn, die een ideologie en politiek programma aanbieden, om daarmee kiezers te trekken. Hoewel de kiezers normaal verdeeld zijn op een links-rechts dimensie, zullen politici speuren naar mogelijkheden om onvervulde wensen van kiezers te realiseren. Ze trekken meer kiezers naarmate hen dat beter lukt.

Een derde vorm van rationalisering van wetgevende macht is de volgende. Beslissen bij meerderheid van stemmen in wetgevende organen is moeilijk. De socioloog